

VI. RECENZII

LUCIAN BOIA, *De ce este România altfel?*, București, Humanitas, 2012, 128 p.

Profesorul Lucian Boia este istoricul român cel mai cunoscut în străinătate, și cel care a stârnit cele mai mari pasiuni printre iubitorii de istorie din România în ultimele două decenii. În țară, mulți l-au asociat cu „de-mitizarea istoriei”, deși termenul corect pentru demersul său ar fi fost „de-construcția intelectuală a miturilor istorice”, deoarece profesorul Boia nu-și propune să elimine miturile din conștiința istorică a românilor – știe prea bine că un asemenea demers nu ar avea șanse de succes, deoarece orice comunitate are nevoie de forme simplificate, esențializate, ale memoriei istorice – ci doar să arate felul cum s-au constituit aceste mituri, care au fost interesele și asociațiile logice care le-au consacrat, precum și eventualele lor contradicții interne. Cartea pe care ne-o propune acum, care a apărut în noiembrie 2012 și a generat deja o multitudine de reacții, recenzii și dezbateri¹, este o sinteză a sintezelor, o încercare de a explica specificul românesc cu armele istoricului. Autorul recunoaște de la început că demersul său a fost menit să răspundă unei întrebări de actualitate, activată de „modul extravagant în care s-a derulat psihodrama politică din vara anului 2012” (p.5). Avatarurile disputelor politice recente au evidențiat falii considerabile între viziunile asupra lumii și modurile de raportare la spațiul public ale diverselor segmente ale societății românești; de asemenea, ele au pus problema măsurii în care România împărtășește sau nu valorile considerate consensuale la nivelul Uniunii Europene. Suficiente motive pentru ca autorul, la fel ca și mulți dintre cititori, să se întrebe nu atât dacă România este altfel decât „lumea normală”, ci direct – și discutabil – de ce este altfel.

Firesc, explicația pe care o propune profesorul Boia nu ține nici de o eventuală damnație din partea Divinității, nici de o iluzorie psihologie specifică poporului român, nici de simpla voință a unuia sau altuia dintre actorii politici contemporani, ci derivă din lente și multiple acumulări istorice. Este și un prilej pentru un amplu excurs istoric, din lumea medievală până în zilele noastre, care formează cea mai mare parte a eseului. Acest excurs istoric este de altfel și partea de rezistență a demersului

---

¹ Menționăm, fără pretenția exhaustivității, recenziile publicate în primele 3 luni de la apariția cărții de analiști de formații foarte diverse, precum Bogdan Barbu, Paul Cernat, Codruț Constantinescu, Daniel Dăianu, Cristian Ghinea, Adriana Gorga, Sever Gulea, Ovidiu Ivancu, Alina Mungiu-Pippidi, Ovidiu Pecican, Alex Ștefănescu și Florentin Tucă, multe dintre ele prilejuind numeroase comentarii pe forumurile online. În ceea ce mă privește, am publicat o notă de lectură în „Dilemateca” VIII, 80, ianuarie 2013, p.24, și am participat în ziua de 20 februarie 2013 – împreună cu autorul și cu domnii Neagu Djuvara, Cristian Ghinea, Vintilă Mihăilescu, Florentin Tucă, Mircea Vasilescu și Zoltan Rostas – la o masă rotundă organizată de New Europe College și moderată de Andrei Pleșu (intervențiile au fost publicate în „Dilema Veche”, X, nr.472, 28 februarie - 6 martie 2013, p.I-VIII).

profesorului Boia, cea care-i conferă consistență și forță de convingere, considerațiile de actualitate și încercările de a realiza bilanțuri parțiale cu privire la confuzia valorilor, lipsa unei identități pozitive, apatie și oportunismul politic fiind incitante, dar mai puțin temeinic susținute argumentativ.

Desigur, trecerea succintă în revistă a istoriei României pe parcursul ultimelor 7 secole nu este, și nici n-ar fi putut fi, integral originală. Multe dintre idei au fost exprimate anterior de autor în cărți precum *Istorie și mit în conștiința românească* (1997), *România, țară de frontieră a Europei* (ediția engleză 2001, ediția românească 2002) sau *Capcanele istoriei. Elita intelectuală românească între 1930 și 1950* (2011), iar altele au fost inspirate de lucrări ce sunt scrupulos menționate în scurta notă bibliografică de la finalul eseului.

Nu vom enumera aici toate opiniile profesorului Boia cu privire la trecutul mai îndepărtat sau mai recent al României. Vom consemna că în cele mai multe dintre cazuri aceste opinii, deși argumentate destul de succint sau uneori doar afirmate, sunt judicioase și echilibrate, concordante cu cercetările specializate cele mai pertinente. Autorul evidențiază întârzierea considerabilă a construcției statale medievale din teritoriile locuite de români, slăbiciunea statului și amestecul de instabilitate și arbitrar. Remarcabile sunt considerațiile despre rolul străinilor în modernizarea României, despre reacțiile contradictorii la modernitate și despre eșecul economic, politic și moral din perioada interbelică. Comunismul este analizat mai ales din perspectivă socială, evidențiindu-se atât rațiunile adaptării diverselor categorii sociale și ponderea relativ mare a indivizilor și grupurilor sociale care au avut de câștigat relativ de pe urma mobilității sociale promovate de stat, cât și modul în care regimul comunist a contribuit la discreditarea legilor și instituțiilor, la ridicarea pe noi culmi a conformismului și duplicității. Unele formulări sunt absolut memorabile: „Jocul incorect avea în România o bună tradiție; comunismul a desăvârșit-o. Oamenii s-au deprins să gândească una și să spună alta. Și să progreseze în discreditarea instituțiilor și a legilor” (p.68). Sau: „În România, economia comunistă s-a prăbușit pur și simplu sub greutatea ei: prea mult oțel, prea mult ciment! Prea multă utopie!” (p.83). Deși exemplele de mai sus sugerează un stil tranșant, de cele mai multe ori profesorul Boia juxtapune nuanțe care echilibrează imaginea trecutului istoric. Uneori, această infinită nuanțare cade însă în păcatul relativismului, cum este cazul atunci când autorul discută problema Holocaustului: „S-a vorbit despre mareșalul Antonescu, dacă a ucis sau a salvat evrei. Răspunsul este iarăși tipic pentru condiția echivocă a culturii românești, a mentalității, a atitudinilor românești. Da, mareșalul Antonescu a salvat evrei, și da, mareșalul Antonescu a trimis evrei la moarte. Nu știm ce alegem din asta, dar suntem iarăși în spațiul românesc, imprecis prin definiție. A fost, în România, Holocaust? În România a fost Holocaust. În România nu a fost Holocaust. Ambele aprecieri pot fi susținute și până la urmă suntem nevoiți să le privim împreună” (p.62). Or, nu este chiar așa. Faptul că regimul Antonescu a refuzat să trimită pe evreii din România în lagărele de exterminare naziste nu scuză în nici un fel nici discriminarea, nici măsurile de exterminare îndreptate împotriva unui mare număr

de evrei aflați sub controlul autorităților române. Faptul că un criminal în serie se abține la un moment dat să mai ucidă oameni aflați în raza sa de acțiune nu înseamnă că este mai puțin vinovat, și nici nu schimbă natura crimelor anterioare. De aceea, a spune că „neorânduiala românească a avut efecte mai bune, sau mai puțin rele, decât implacabila organizare germană” este un mod inacceptabil de a oculta politica criminală a regimului Antonescu față de o parte a cetățenilor români și față de cetățeni sovietici ajunși sub autoritatea sa în contextul războiului, precum și faptul că România democratică și-a asumat responsabilitatea istorică în această chestiune prin Raportul comisiei Wiesel în 2004².

Dincolo de acest aspect particular, de meritele reconstituirii istorice și de controversele inevitabile stârnite de considerațiile referitoare la istoria recentă și la defectele majore ale societății române contemporane, problema cea mai mare a cărții este aceea că la capătul zilei ea induce convingerea că România reprezintă un caz cu totul excepțional în lume, sau măcar în Europa³. Această senzație este cu atât mai surprinzătoare cu cât profesorul Boia este perfect conștient de handicapul pe care-l reprezintă excepționalismul în cultura română (și nu numai), ca și de rolul habitusului anti-teoretic al istoricilor în afirmarea acestui excepționalism. În Europa, aceste concepții excepționaliste s-au afirmat în secolul al XIX-lea, în contextul disputelor dintre istoricii care credeau că istoria trebuie să descopere legi ale evoluției omenirii și cei care susțineau că istoria trebuie să se ocupe numai cu studiul faptelor individuale, unice, irepetabile și deci excepționale. Cum profesorul Boia știe prea bine că istoriografia secolului XX a respins atât pozitivismul căutător de legi istorice, cât și ideografia istorică ce postula exclusivitatea excepțiilor, este cu atât surprinzătoare deriva spre excepționalism a demersului său. Această derivă este pregnantă deși autorul încearcă să-și ia precauții metodologice, și inserează nuanțări gradualiste, vorbind chiar de un „joc al asemănărilor și deosebirilor” (p.5). Nuanțările nu pot însă contracara presupuziția afirmată cu putere încă din titlu – profesorul Boia nu se întreabă dacă România este altfel, ci presupune acest lucru drept adevăr câștigat și investighează doar geneza istorică și trăsăturile acestei „altfelități”⁴. Titlul nu este singular în inducerea impresiei că România este excepțională, ci rezumă fidel conținutul cărții⁵. Sursa problemei este probabil structura narativă a cărții, opțiunea autorului pentru formula unui eseu succint, în care focusul analitic cade numai pe

---

² *Comisia Internațională pentru Studiarea Holocaustului în România – Raport Final*, Iași, Polirom, 2005.

³ Printre cei dintâi comentatori care au criticat acest aspect au fost Daniel Dăianu în „Adevărul” din 16 decembrie 2012 (text reprodus online la <http://cursdeguvernare.ro/daniel-daianu-este-romania-altfel.html>), Alina Mungiu-Pippidi în „România liberă” din 19 decembrie 2012 (<http://www.romanalibera.ro/opinii/comentarii/de-ce-e-ruanda-altfel-287842-pagina1.html>) și Cristian Ghinea în „Dilema Veche” din 3 ianuarie 2013 (<http://dilemaveche.ro/sectiune/editoriale-opinii/articol/o-carte-altfel-banala-un-talk-show#>).

⁴ Expresie folosită de antropologul Vintilă Mihăilescu („Dilema Veche”, X, nr.472, 28 februarie - 6 martie 2013, p.7).

⁵ Observație a lui Cristian Ghinea la dezbateră din 20 februarie 2013 („Dilema Veche”, X, nr.472, 28 februarie - 6 martie 2013, p.VIII).

România, iar comparațiile cu alte țări sunt doar sporadice și nu întrerup cu adevărat fluxul narațiunii. De altfel, deși invocă de câteva ori exemplul altor țări, mai ales al Poloniei și al Bulgariei, profesorul Boia nu afirmă explicit care este elementul principal de referință, ci preferă să se refere vag la „o medie sau o relativă normalitate europeană” (p.5), care pare însă să aibă mai mult trăsăturile Occidentului contemporan decât cele ale țărilor vecine cu România.

Dihotomia între un model ideal al lumii „civilizate”, „normale”, și o Românie „altfel” eludează însă faptul că societatea contemporană occidentală este rodul unor evoluții relativ recente, cu care România nu a reușit să țină pasul. Or, dacă acceptăm că deosebirile sunt istoricește mereu supuse revizuirii, înseamnă că principial și „anormalitatea” României este vindecabilă într-un orizont oarecare de timp. Pe de altă parte însă, experiențele țărilor care au reușit să progreseze ne arată că succesul este inevitabil gradual, bazat pe acumulări și treptate ameliorări instituționale⁶. Cu aceasta atingem un alt aspect problematic al cărții. Argumentând că viitorul nu este parte a analizei sale, profesorul Boia refuză să ofere soluții pentru depășirea – fie ea și graduală, treptată – a „altfelității” și „intrarea în normalitate”. Chiar dacă la finele analizei sale el scapă un îndemn la acțiune („Avem nevoie mai presus de toate de o privire critică și cât mai puțin îngăduitoare: să ajungem să separăm odată mediocritatea și impostura de valoare” – p.122), imediat se întreabă „Va reuși România să o facă?” și conchide: „În ce mă privește, n-am nici o soluție și nu știu dacă există vreuna, în afară de așezarea lucrurilor în timp. [...] Competența istoricului – și aceasta, relativă – se oprește la ziua de azi. Ziua de mâine nu-i aparține” (p.122).

În lipsa unui îndrumar de acțiune spre binele societății, eseul profesorului Lucian Boia rămâne – și nu este puțin lucru – o remarcabilă carte de istorie, care prin meritele sale (multe) ca și prin neîmplinirile sale îndeamnă la reflecție atât asupra trecutului istoric, cât și asupra instrumentarului analitic și asupra strategiilor narative la îndemâna istoricilor.

(Bogdan Murgescu)

NICHITA ADĂNILOAIE, *Pagini de istorie și învățământ*, București, Lumina Tipo, 2012, 456 p.

În primăvara trecută profesorul N. Adăniloaie a trecut pragul vârstei de 85 de ani. La aniversare, îndemnat de prieteni și colaboratori apropiați, el și-a făcut bilanțul științific al ultimelor două decenii, hotărând să publice într-un volum cele mai importante contribuții. Urmărim astfel, traseul ales e unul cronologic, atât pe conferențiarul pasionat, cât și pe cercetătorul riguros, dar suntem mereu și în preajma președintelui de onoare al S.S.I.R., pentru că cele mai multe studii au fost

---

⁶ A se vedea analiza pe care am realizat-o cu privire la experiențele istorice ale Danemarcei și Irlandei (Bogdan Murgescu, *România și Europa. Acumularea decalajelor economice (1500-2010)*, Iași, Polirom, 2010).